

**ПРОБЛЕМАТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Котломанітова Галина,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

Заїченко Олеся, студентка,

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

У статті порушуються актуальні питання організації соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах українських реалій. Акцентується увага на низці проблем, які потребують нагальних рішень у теоретико-практичному аспекті. Окреслюються змістові напрямки, форми та методи соціальної роботи з цією цільовою групою.

Ключові слова: *військовослужбовець, сім'я військовослужбовця, соціальна робота, соціальний працівник, форми, методи, технології соціальної роботи.*

The relevant questions of the organization of social work with the families of militarymen in Ukrainian realities are discussed in this article. Attention is focused on a number of problems that need urgent solutions in theoretical and practical aspects. The informative directions, forms and methods of social work with this target group are described.

Keywords: *militaryman, family of militaryman, social work, social worker, forms, methods, technologies of social work.*

Постановка та актуальність проблеми. Одним із основних загальнонаціональних пріоритетів державної політики в Україні є захист та підтримка сім'ї як найважливішого соціального інституту у соціальній структурі українського суспільства. Це стосується і сімей військовослужбовців Збройних Сил України. Сім'я – це особлива, складна та специфічна система, особливо у контексті роботи соціального працівника. Успішна соціалізація та розвиток особистості залежить від сім'ї. Як наслідок, клімат, умови соціального середовища в сім'ї позначаються на кожній окремій людині та на всьому суспільстві загалом.

Сім'ї військовослужбовців не є винятком. Усі вони різні, але мають загальні тенденції та проблеми, які загострюються через специфіку професійної діяльності одного із членів сім'ї – військовослужбовця. Ці проблеми дестабілізують не лише сім'ю загалом, а й військовослужбовця, що є гарантом мирного життя в країні. Для більшості військовослужбовців сім'я слугує компенсуючим фактором у професійній діяльності і виступає в ролі емоційного притулку.

Тому сьогодні, коли в нашій державі триває російсько-українська війна, сім'ї військовослужбовців потребують особливої уваги та підтримки. Водночас, в умовах нинішньої загальної мобілізації значна кількість чоловіків виконує свій військовий обов'язок у боротьбі з російським агресором. Тож чисельність таких сімей, які потребують фахової соціальної

допомоги, зросла в рази. Для вирішення гострих кризових питань важливим є дослідження основних соціальних проблем сімей військовослужбовців та розробка оптимальної програми професійної соціальної допомоги, ефективних методів та форм соціальної роботи із зазначеною цільовою групою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безперечно, на сьогодні напрацьований певний досвід соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. Наукові розвідки у цій сфері характерні для вітчизняних та зарубіжних дослідників. Свою увагу проблемам роботи з сім'ями, зокрема і сім'ям військовослужбовців, присвятили І. Зверева, А. Капська, О. Карабецька, І. Козлова, А. Кочубей, О. Лугова, Л. Матвейчук, С. Соловійов, І. Трубавіна, В. Форсова, А. Шавлов. Прицільну увагу дослідженню проблем військовослужбовців та соціально-педагогічній роботі з їх сім'ями приділила Н. Олексюк. Однак, варто наголосити, що всі наукові напрацювання датуються до 2014 р., до початку збройного конфлікту на сході України. В останні роки (2014–2022 рр.) в Україні не було достатньої кількості публікацій на цю тему. Серед небагатьох – роботи В. Байдали, К. Каліної, О. Міхеєвої, І. Трубавіної. Водночас соціально-політичні перетворення, реформування у Збройних Силах України та у галузі соціальної роботи, і передовсім нова соціальна проблематика, з якими стикаються сім'ї військовослужбовців в умовах російсько-української війни, потребують детального вивчення та наукового аналізу.

Тому дослідження у сфері соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців не можна вважати достатніми і вичерпними, надто через певну кількість проблем і кризових явищ у даної цільової групи, а також через те, що лишається низка малодосліджених та невисвітлених питань вузького і специфічного напрямку соціальної роботи з нею.

Мета статті та завдання роботи – окреслити наявну проблематику соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців, визначити змістові напрямки, арсенал технологій, форм та методів, актуальних в сучасних українських реаліях.

Виклад основного матеріалу. Нинішня ситуація в Україні не обминула кожної сім'ї, зумовила кризові явища, складні життєві обставини та погіршення соціально-психологічного клімату в кожній родині. Особливо гострою є вказана проблематика у сім'ях, де один із членів виконує свій військовий обов'язок. Важливість соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями зумовлена тим, що військовослужбовці – це соціальна група, яка на загальній істотно впливає на все суспільство, адже реальність сьогоднішнього дня – це відкрита російська агресія на українських землях. Зміцнення сім'ї військовослужбовця, її життєстійкості, захист інтересів та прав її членів, вирішення нагальних кризових питань потребує особливо організованої, науково та технологічно обґрунтованої соціальної підтримки [1, с. 67].

Примітно, що до лютого 2022 року вітчизняна фахова соціальна робота з сім'ями військовослужбовців була недостатньо налагодженою. Серед основних проблем виділимо наступні.

Однією з нагальних проблем, на наш погляд, є відсутність посади військового соціального працівника в Україні.

Аналіз зарубіжних досвіду дозволив встановити: у багатьох країнах світу завдання допомоги сім'ям військовослужбовців виконують військові соціальні працівники (military social workers). Їх діяльність інституціоналізована в окремий напрям соціальної роботи – військову соціальну роботу. Наприклад, військова соціальна робота у Сполучених Штатах має свою власну організаційну структуру, положення, стандарти надання послуг, вимоги до освіти та кваліфікації для військових соціальних працівників, спеціальну професійну підготовку та етику [2, с. 61].

Створення більш вузького напрямку, як військова соціальна робота, на зразок США, дало б змогу вирішити більш кваліфіковано соціальні проблеми військовослужбовців та їх сімей. Фахова соціальна робота у військових частинах, Збройних Силах України дозволить військовому соціальному працівнику зануритись у відповідну сферу, врахувати ряд особливостей соціального, психологічного характеру і відповідно вибудувати усю специфіку роботи з військовослужбовцями та їх родинами. В свою чергу відповідна посада у штаті військової частини дала б можливість надавати допомогу безпосередньо на місці, зануритись у професійну атмосферу.

Сенс військової соціальної роботи полягає у постійному контролі за духовними цінностями військових, за їхнім соціально-психологічним станом та відповідній допомозі. Цивільний соціальний працівник може не розуміти, наскільки умови праці військовослужбовця впливають на психологічний, моральний, соціальний, матеріальний стан клієнта, не знати усіх нюансів. А у військового соціального працівника соціальне здоров'я клієнта більшою мірою пов'язується з призначенням служби. Коли йдеться про національну безпеку, оборону, бойову готовність, то державні, інституціональні інтереси мають бути на першому місці, оскільки в цьому втілюються інтереси багатьох людей, всього суспільства [6].

Ще одна проблема в царині соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців, – це відсутність наукових робіт, різних форм роботи і технологій, орієнтованих на жінку-військовослужбовця та на дружин військовослужбовців в аспекті проблем сімей. Наразі у всіх наукових, практично-методичних джерелах відбувається орієнтація саме на чоловіка. Тому, на нашу думку, необхідно сформувані такі технології, які б стосувалися саме дружин військовослужбовців та їх сімей.

На нашу думку, основними і фундаментальними методами вирішення проблем сімей військовослужбовців мають бути ті, на яких ґрунтується соціальна робота загалом. А саме: організаційні, педагогічні та соціально-психологічні. Ці методи передовсім мають бути доповнені і скореговані відповідно до специфіки роботи з сім'ями військовослужбовців. Ефективність діяльності соціального працівника зумовлюється чіткою взаємодією та взаємовідповідністю технологій, методів і засобів, які використовуються в системно, відповідно до наявної проблематики в часових і просторових умовах Також оптимізація соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців має забезпечуватися шляхом: створенням мережі спеціалізованих соціально-

педагогічної служб; наявністю у фахівців соціальної діяльності спеціальної підготовки щодо роботи у військовому середовищі та вирішення проблем військовослужбовців і їхніх родин; організацією самопомоги і взаємодопомоги родин військовослужбовців; задоволенням різноманітних потреб членів сімей військовослужбовців, що виникають у процесі взаємодії із соціальним військовим середовищем; формуванням дієвої соціальної політики держави у цілому та у сфері соціального захисту й підтримки військовослужбовців та їх сімей зокрема [4, с.71].

Уважаємо за необхідне використовувати діагностичні методи: різні діагностики, тестування, анкетування та інтерв'ю. Узвичаєними мають бути методи: бесіда, заохочення, тренінги та ігри, формування перспективи, методи подолання конфліктів. Визнаємо за доцільне спершу виокремити проблеми у роботі з сім'ями військовослужбовців і відштовхуючись від них, шукати шляхи рішення та визначати найбільш вдалі та актуальні методи роботи і функції соціального працівника.

Також необхідно налагодити інформаційну роботу із сім'ями військовослужбовців. Більшість сімей не знають, на яку допомогу та послуги вони мають право, які є доступними на місцях їх перебування. Але інформування потрібне не лише у цій галузі. Адже, особливо на перших етапах, члени сімей військовослужбовців не знають, з якими психологічними проблемами та кризами їм доведеться стикатися. Як саме ці проблеми можна вирішити чи навіть запобігти на ранній стадії? Спираючись на свій досвід, сім'я шукає власний шлях, але не всім це вдається. Одним із способів вирішення цієї проблеми є створення сайтів, груп у соціальних мережах, де б озвучувалась подібна інформація. Тому наступним важливим кроком є належне інформування сімей військовослужбовців.

Безперечно, складні життєві умови, в яких наразі перебувають сім'ї військовослужбовців, вимагає запровадження наявного арсеналу технологій соціально-економічної підтримки, заходів соціального захисту, доступних соціальних послуг. Важливе значення має адресна допомога, до форм якої входить натуральне забезпечення, гуманітарна та грошова допомога, пільги та послуги [5, с. 5].

У дружин, які лишаються дома, з'являється страх за життя чоловіка, постійний стрес, втому у зв'язку з підвищеною відповідальністю за сімейні побутові питання, що може вилитися в соматичні захворювання, підвищену тривожність, емоційне збудження [3, с. 48]. Подібна ситуація характерна і для дітей, особливо в нинішніх умовах. Тому для соціальної підтримки вказаній цільовій групі осіб важливим є використання соціально-психологічних методів. Зокрема, проведення ряду заходів, що сприятимуть допомозі сім'ї, інформаційних зустрічей, консультацій, застосування арт-терапії, особливо якщо у родині є діти, різноманітних ігрових форм. Усі перелічені заходи покращили б психологічний стан родини військовослужбовця. Останнє слугувало б зменшенню, мінімізації руйнівної дії стресів, пов'язаних з перебуванням військовослужбовця на місці військових дій та реалій війни.

Важливо виокремлювати практичну соціальну роботу з дружинами та з дітьми у сім'ях військовослужбовців. При тому, що стосовно дорослих членів значущими є соціально-інформаційна, просвітницька робота, а також методи соціально-економічної підтримки, соціального обслуговування, діти потребують інших підходів. Утім, доцільним є соціально-терапевтичний, соціально-реабілітаційний напрямки фахової допомоги для всієї сім'ї при диференціюванні прикладних методів за віковим критерієм. Так, арт-терапевтичні технології доцільні у соціальній роботі як з окремими членами сімей військовослужбовців, так і з усією сім'єю. Серед таких – ізотерапія, музикотерапія, фототерапія, бібліотерапія тощо. Доцільно застосовувати і пасивні, і активні, і змішані форми арт-терапії. Особисто перевірений бібліотерапевтичний метод, який має соціально-психологічне підґрунтя. Це створення художніх текстів, написання заміток, виклад своїх роздумів, свого бачення світу, перспектив життя, ведення щоденника, написання листів. Ця технологія дозволяє зменшити тривожність, знизити стресовий стан унаслідок розлуки з чоловіком, самовиявити свої почуття назовні й донести їх оточуючим.

На нашу думку, саме такі форми і методи, а також певні зміни у вже існуючих підходах допоможуть покращити роботу соціального працівника і вирішити ряд проблем у сім'ї військовослужбовця.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Налагодженої дієвої професійної системи соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців в Україні наразі бракує. Наявна українська модель соціальної роботи з вказаною цільовою групою вирізняється теоретизованим уніфікованим підходом. Серед основних методів та форм роботи такі, які базуються на загальних і класичних методах, як організаційні, педагогічні та соціально-психологічні, але мають свою специфіку в середовищі військовослужбовців. Рекомендованим у цій сфері є запровадження більш широкого інформування, комунікаційних технологій, просвітницької роботи. А також ряду заходів та прикладних методик, які необхідно проводити для покращення соціально-психологічного стану членів сімей та зменшення кількості стресу, вирішення гострих кризових проблем.

Відзначимо, що нинішня ситуація в Україні позначається й надалі позначиться на соціальній проблематиці військовослужбовців та їх сімей. Тому подальших розвідок заслуговуватимуть питання змістових складників соціальної роботи: соціально-діагностичного, соціально-комунікаційного, соціально-профілактичного, соціально-реабілітаційного, соціально-терапевтичного. Вартує уваги розробка окремих соціальних технологій, прикладних методик та змісту соціальної роботи як з усією сім'єю військовослужбовця, так і з окремими її членами

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко О. М. Технології соціально-педагогічної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями. *Збірник наукових праць*. 2017. № 2. С. 66–73.
2. Гусак Н. Є. Військові соціальні працівники в Сполучених Штатах Америки. *Наукові записки. Соціальна робота*. 2016. № 118. С. 48.

3. Дідик Н. Ф. Соціально-психологічна підтримка членів родин військовослужбовців як чинник впливу на морально-психологічний стан бійця під час виконання завдань у зоні АТО. *UKRAINIAN PSYCHOLOGICAL JOURNAL*. 2018. № 1 (7). С. 43.
4. Олексюк Н. С. Зміст соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2009. Вип. 16–17. С. 68–71.
5. Савицький В. І. Особливості військової соціальної роботи з різними категоріями клієнтів. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*: зб. наук. пр. 2011. № 1 (9). С. 131–137. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/4875/1/11%20%201_9_%20%2022pdf
6. Трубавіна І. М., Каліна К. Є., Байдала В. В. До питання про теоретичні основи соціальної роботи з військовослужбовцями (на основі світових і вітчизняних теорій). *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. 2020. № 7 (338). URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4018/1/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%E2%84%96%207%20%28338%29%2C%202020.pdf>

УДК 376 (378.2)

РОЛЬ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ДЕФЕКТОЛОГІВ

Кузава Ірина,

доктор педагогічних наук, професор,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки

Дослідження присвячене проблемі обґрунтування ролі інклюзивної освіти у формуванні професійної готовності майбутніх учителів-дефектологів. Професійну готовність майбутнього вчителя-дефектолога розглянуто як інтегральну професійно-особистісну характеристику, що включає не лише теоретичну й практичну готовність до виконання професійних функцій, але й усі суб'єктні якості особистості (активність, самостійність, відповідальність, комунікативність, емоційна гнучкість тощо), які забезпечують її ефективність. Узагальнено, що майбутній вчитель-дефектолог має бути компетентним у питаннях специфіки організації інклюзивного навчання, особливостей психофізичного розвитку дітей з різними пізнавальними можливостями, змісту, методів і прийомів надання корекційної допомоги таким вихованцям у структурі навчального заняття та в позанавчальний час. Визначено компоненти формування професійної готовності майбутнього вчителя-дефектолога в умовах впровадження інклюзивної освіти в Україні, зокрема, емпіричний, свідомо-формуєчий, емпатійний, почуттєво-комунікативний, контрольо-регулювальний, оцінювально-результативний.